



Book Review

Peter Bernhardsson

I privat och offentligt:

*Undervisningen i moderna språk i
Stockholm 1800–1880*

Uppsala universitet (PhD diss.)
2016, 256 pp.

At denne bog er en udgivet PhD-afhandling, fremgår klart af både form og opbygning. Bogen er enkelt bundet ind, med Uppsala Universitets logo udenpå, og bogen skal ikke ligge skævt i en taske mere end en enkelt dag, før den bøjer og krøller. Også opbygningen vidner om, at man står med en PhD-afhandling i hænderne: Først en indledning med afhandlingens formål, emnefelt og problemformulering, forskningsoversigt, kildemateriale og disposition. Dernæst et kontekstkapitel, tre analysekapitler, en konklusion, summary og bilag.

Men hvis det ydre fremstår beskedent og måske lidt kedeligt, så skal man ikke læse mange sider, før man bliver klar over, at her er en afhandling i den absolut bedste ende. Dels fordi den handler om et yderst spændende og ligefrem farverigt felt. Dels fordi den er velstruktureret, gennearbejdet og velskrevet. Det er sjældent, at man om en PhD-afhandling kan sige, at den er letlæst. Men det er tilfældet med Peter Bernhardssons glimrende bog.

Emnefeltet er undervisning i moderne sprog i Stockholm 1800–1880. Men den problemstilling, der primært interesserer, og som også angives i hovedtitlen, handler om forholdet mellem offentlig skole og privatundervisning i

løbet af et århundrede, hvor det svenske samfund ændrede sig dramatisk, og hvor uddannelseshistorisk forskning længe har fokuseret næsten udelukkende på fremvæksten af et offentligt skolevæsen.

Inspirationen kommer fra bl.a. den amerikanske uddannelseshistoriker Nancy Beadie, der i 2008 opfordrede til, at historikere skulle ”inquire more precisely into the nature of relationships between education markets and the state” (s. 191). I svensk tradition har fokus hidtil været rettet mod fremvæksten af et offentligt skolevæsen i løbet af 1800-tallet, med 1842-skoleloven som afgørende. Privatundervisning er blevet set som et fænomen, der hørte til i en tidligere fase. Det ene afløste det andet, og det offentlige repræsenterede fremskridtet og var derfor det interessante. Traditionen har således været statscentreret og udtryk for en klassisk ”Whig interpretation of history”. Men, spørger Bernhardsson, hvad nu hvis man mere åbent undersøger den konkrete undervisningsstruktur og dens forandringer i løbet af en periode? Hovedproblemformuleringen lyder (s. 27): ”Vad kännetecknade tidens undervisningsstruktur och hur förändrades denna avseende relationen mellan privat och offentlig språkundervisning under perioden 1800–1880?”

Ideen om at bruge sprogundervisning som velegnet prisme sker med henvisning til navnlig didaktikhistorikeren Harry Radford. Der har naturligvis været forsket i området før, men sprogene har primært været behandlet hver for sig: Forskere med særlig inte-

resse for tysk har skrevet om tyskundervisning, andre om undervisning i fransk og engelsk osv. Hovedstaden Stockholm vælges, fordi aktiviteterne her var mangeartede og kildematerialet er righoldigt. Blandt de vigtigste kildegrupper er indberetningsmateriale m.m. i Kungliga Direktionens Arkiv samt diverse skolearkiver mhp. den offentlige skole, mens informationer om privatundervisningen og dens lærere især er fundet i ”mantsuppgifter” i Stockholms stadsarkiv og i samtidige avisannoncer. Ud fra sidstnævnte kilder har forfatteren skabt en omfattende database til brug for kollektivbiografiske analyser. Det er en af afhandlingens store fortjenester – og årsagen til, at den er så vellykket – at den har så godt et match mellem relevante og skarpe forskningsspørgsmål og et spændende felt med tilhørende frugtbart kildemateriale. I forhold til mange andre PhD-afhandlinger er Bernhardssons gennemgang af tidligere forskning samt metodisk og teoretisk inspiration i indledningen relativt kortfattet, men denne anmelder synes godt om viljen til at gå så direkte til sagen som muligt.

I kapitel 2 ”Skola, stad och stråk” sættes scenen kort og kyndigt, med introduktion til tidsrummets skolevæsen, til Stockholm udvikling i perioden, herunder det relativt stabile befolkningstal frem til ca. 1850, hvorefter der sker en fordobling fra godt 80.000 til 160.000 i 1880, og endelig til det lokale uddannelseslandskab, ikke mindst den betydelige opdeling mellem undervisning for drenge og piger samt væksten inden for den offentlige skole: fra ca. 500 elever o. 1800 til over 2000 i 1880 (s. 52). Også ældre traditioner for (mest privat) undervisning i moderne sprog gennemgås. Alle disse er relevante kontekster, men især for en ikke-svensk læser savnes lidt mere om udviklingen i det samfund, hvor sprogundervisningen

skal studeres. For hvis samfund og skole hænger sammen, hvad Bernhardsson afgjort synes at mene, var der så ikke yderligere træk af samfunds- og kulturd udviklingen, som burde medtages?

Kapitel 3 om ”Undervisningens organisation” (s. 59–94) har som formål at besvare spørgsmålet ”Hur organiserades undervisningen i moderne språk inom den offentlige och den privata sfären ca. 1800–1880?”. Det viser sig, at der undervises parallelt i både privat og offentligt regi gennem hele perioden. Privatundervisningen foregik både i private skoler og som enkelttimer. Omfanget af denne privatundervisning synes at have været i vækst helt frem til omkring 1850. Også i den offentlige skole blev der undervist i moderne sprog fra begyndelsen, men fra 1850’erne øges omfanget markant, og det betyder, at undervisningen i privat regi nu i højere grad begynder at få supplerende karakter, frem for at være egentlig konkurrent, sådan som situationen havde været først i 1800-tallet. Mens fransk var det dominerende moderne sprog for pigerne i hele perioden, var tysk og fransk mere jævnbyrdige for drengenes vedkommende, og tysk blev styrket sidst i perioden. Engelsk var efterspurgt lige fra 1800 og øgede sin betydning gennem perioden for begge køn.

I kapitel 4 gælder det selve ”Undervisningens lærere” (s. 95–141). Der opereres klogt med en funktionel definition: Hvem underviste i praksis? Det er disse mennesker, der undersøges, først de private, dernæst de offentligt ansatte. I første gruppe behandles de mandlige og kvindelige lærere hver for sig. Undervejs citeres løbende fra de uhyre oplysende (og underholdende!) avisannoncer, der bl.a. fortæller om den vægt, der i samtiden blev lagt på, at de private undervisere havde førstehånd-

skendskab til sprogene, fordi de enten havde fremmedsproget som deres modersmål eller havde opholdt sig gennem lang tid i udlandet. Et fint afsnit analyserer også skiftende begrebsbrug: fra sprogmester til sproglærer.

Gennemgange af i alt 250 identificerede privatlærere fra perioden 1800–1880 dokumenterer en uhyre broget flot. Og at der var mange kvindelige undervisere! Bernhardsson har fundet 70, hvoraf 59 var ugifte, og i alt ca. en tredjedel havde udenlandsk baggrund. I den forbindelse kan han tilbagevise myten om, at tilværelsen som sproglærer alene var en nødløsning for disse kvinder. Det lykkes ham nemlig bl.a. gennem erindringslitteratur at finde fortællinger om kvindeliv, hvor rejser til udlandet var del af en målrettet strategi for at erhverve sig sprogkompetencer mhp. et virke som sprogunderviser. Centralt i kapitlet står også påvisningen af, hvordan der opstår en stadig større og meget homogen gruppe af lærere i den offentlige skole (omkring 50 personer omkring 1870). Flertallet af disse (alle mandlige) lærere var uddannet inden for den lærde skole med latin som hovedsprog. Det var udmærkelser inden for dette system, der var grundlag for karrieren, og det afspejlede sig også i den måde de underviste på. I 1800-tallets nye private pigeskoler opstod en arena, hvor de gamle private traditioner (med kvindelige lærere) og den offentlige skoles tradition for formaldannelse (med mandlige lærere) kunne kombineres.

Hermed er bolden givet op til tredje og sidste analysedel, nemlig kapitel 5 om ”Undervisningens praktik” (s. 143–189) med spørgsmålet: ”Hur såg undervisningens praktik ut och hur förändrades den under perioden inom privat och offentlig undervisning?”. Her behandles først privatundervisningen, der i høj grad fandt sted som

enkeltektioner og med vægt på det talte sprog. I bl.a. annoncer refereres hyppigt til ”praktiske metoder”, men hvad der mere præcist menes, er ikke altid klart. Imitation og samtaleøvelser var dog centrale ingredienser. Dernæst ser Bernhardsson på undervisningen i private skoler og især på pensioner og pigeskoler, bl.a. Den Wallinska flickskolan fra 1831, hvor private og offentlige traditioner blev kombineret. Endelig behandles sprogundervisningen i de offentlige skoler med den betydelige vægt på grammatik og formaldannelse, hvor de moderne sprog sås i forlængelse af undervisningen i grundsproget, latin. Fra 1800-tallets midte var der dermed lagt op til en ”tydligere arbejdsdelning mellan privat och offentlig undervisning” (s. 180). Et særligt tilfælde udgjordes af den Nye Elementarskolan fra 1828, der i højere grad prioriterede de moderne sprog og deres praktiske anvendelse, og som bidrager til at opløse modsætningen mellem privat og offentlig sprogundervisning.

Alle kapitler er undervejs forsynet med korte og klare sammenfatninger. I kapitel 6 (s. 191–201) opsummeres og konkluderes for hele afhandlingen, med referencer tilbage til indledningens teoretisk-metodiske inspirationer og de overordnede problemstillinger. Som læser nikker man genkendende og anerkendende til Bernhardssons afsluttende pointer: Ja, hans afhandling har påvist, at der ikke var tale om to forskellige faser, men tværtimod om sameksistens og gensidige påvirkninger. Og, ja,

Som PhD-afhandling er der ikke væsentlige mangler at påpege. Intet i afhandlingen er ubegrundet eller uvedkommende. Der trækkes metoder, kontekst og kildemateriale ind, hvor det er mest relevant. Svagest står måske konteksten omkring tidens sprogundervisning og dermed de mulige forkla-

ringer på de konstaterede forskelle. Når det gælder latinens stærke stilling som grundprog, skal det næppe kun forstås som rester af kirkens indflydelse, men også ses i relation til det højere uddannelsesniveau generelt og universiteters og videnskabers vækst. Latin var ikke kun et sprog for de gejstlige, men også dem, der skulle have en karriere inden for medicin og naturvidenskab. Og når det gælder den samlede styrkelse af de moderne sprog samt forskydningerne mellem tysk, fransk og engelsk, så ville det også have gavnet afhandlingen med mere eksplicit diskussion af mulige årsagssammenhænge. Ikke som afhandlingens analytiske fokus – den ligger i sagens natur på et mere afgrænset felt – men netop som vigtig kontekst og som understregning af noget, der tydeligvis ligger Bernhardsson på sinde: At demonstrere uddannelseshistoriens betydning og relevans!

Et videre ønske, som måske kunne have været behandlet i indledningens overvejelser omkring mulige tilgangsvinkler: Når der er tale om et så fantastisk broget og sammensat felt, hvor mennesker rejser på kryds og tværs af landegrænser, og hvor private og offentlige arenaer konstant flettes sammen på nye måder, ville det have været oplagt at diskutere anvendelse af aktør-netværk-teori. Konkret står man også som læser tilbage med spørgsmålet om, hvordan lærere og kunder (elever/forældre) fandt hinanden. Hvorfor valgte forældre de tilbud til deres børn, som de gjorde? Annoncerne er en fantastisk kildegruppe, og mange har givetvis henvendt sig på baggrund af annoncer. Men mon ikke også anbefalinger og personkendskab spillede en vigtig rolle? Og når én privatlærer sluttede sin karriere, var der mon så ikke præcedens for, at kundekredsen blev givet – eller solgt – videre? Sådanne spørgsmål kan

ikke besvares fra et fugleperspektiv, og det er indlysende at der i mange tilfælde vil mangle kilder. Men her kunne man have valgt at gå tæt på udvalgte cases.

Også i forhold til hovedproblemtillingen om forholdet mellem det offentlige og private, vil denne anmelder mene, at vi kunne være blevet endnu klogere på graden af sammenfiltredhed, hvis forfatteren havde turdet næranalyserne enkeltsager for derved at se, hvordan samspejlet konkret tog sig ud. De få steder, hvor konkrete personer og forløb trækkes frem, fx s. 129ff om en ansættelsessag (ud fra retsdokumenter) eller s. 116f om kvindelige karrierestrategier (ud fra nedskrevne erindringer) er blandt bogens mest givende sider. Bernhardsson nævner i sin indledning (s. 34), at han uden større udbytte har søgt selvbiografisk materiale. En vanskelig, men formentlig givende vej, kunne have været at søge informationer i materiale ikke fra lærerne selv, men fra de forældre, der anvendte eller ligefrem selv ansatte privatlærere. I det hele taget kunne det have gavnet afhandlingen at skrive forældrene frem som vigtig gruppe i sprogundervisningens historie.

Mere fokus på, hvordan kamp og sameksistens mellem det private og det offentlige reelt kunne udfolde sig i praksis, ville også resulteret i mere stof til kapitel 5, der i sin nuværende form kun til dels lever op til sin titel om at belyse ”praksis”. Der er mange aspekter af dagligdagens praksis, som Bernhardsson kun strejfer: Hvor mange elever blev undervist sammen; hvor stor var spredningen reelt i alder og niveau på undervisningsholdene? Hvilke lærebøger og evt. andre læremidler benyttede man? Mon der kan findes privat produceret undervisningsmateriale? Formentlig kunne studier af undervisningsmateriale, herunder paratekster i udgivne lærebøger, have bidraget til at give mere kød

på dette emne. Også breve, dagbøger og erindringslitteratur ville givetvis kunne udnyttes til at komme tættere på hverdagen. Her kunne der måske være inspiration at hente fra *Dansk skolehistorie: Hverdag, vilkår og visioner gennem 500 år* (red. Charlotte Appel og Ning de Coninck-Smith, I–V, 2013–15), der også satte sig for at bryde med den traditionelle fokus på den offentlige skole, og som derfor adresserer flere af de tilgange og problemstillinger, som Bernhardssons afhandling forfølger.

Selvom man let kan ønske sig udgivelser om endnu flere sider af 1800-tallets sprogundervisning, er der udelukkende grund til at glæde sig over Bernhardssons bog. Det er en af de absolut bedst tilskårne, regulært nybrydende og mest velskrevne PhD-afhandlinger, denne anmelder har læst de sidste mange år. Den kan varmt anbefales til alle med interesse for uddannelseshistorie og for forholdet mellem offentligt og privat i 1800-tallet. – Og så vil den interessere alle sprogelskere, der selv engang har modtaget sprogundervisning, og som ved, hvor stor betydning selve undervisningens rammer og ikke mindst lærerne har.

Charlotte Appel
Aarhus Universitet
chap@cas.au.dk